

Ветеринардык врачтар жана фермерлер үчүн
практикалык кеңештер

Чакан чарбаларда канаттуулар тумоосунун алдын алуу жана ага каршы күрөшүү

Мазмуну

Ыраазычылык билдирүү	3
Кириш сөз.....	4
Ылаң.....	6
Биологиялык коопсуздук деген эмне?	9
Сиздин областтыңызда же өлкөңүздө ылаңдын тез таралышы байкалбаган учурда чарбаны коргоо үчүн эмне кылуу керек?	10
Өлкөдө же областта ылаң чыккандыгы жөнүндө кабар таркалганда чарбаны коргоо үчүн эмне кылуу зарыл?	18
Чарбада канаттуулардын өлүм-житими көп болгон учурда эмне кылуу керек?	21
Адамды коргоо.....	27
Ветеринардык врачтар жана Райондук ветеринариялык станция - канаттуулар тумоосуна каршы күрөшүүдөгү негизги өнөктөштөр	28

Сүрөттөр

1-сүрөт: Ылаңдуу жана ылаңсыз канаттуулардын ортосундагы мүмкүн болгон түз жана кыйыр контакт аркылуу чарбага канаттуулар тумоосунун алынып келиниши.....	6
2-сүрөт: Чарба жүргүзүү жолдоруна жараша биологиялык коопсуздук деңгээлдери.....	12
3-сүрөт: Канаттууларды тосулган жерде багуу	12
4-сүрөт: Ылаңдуу канаттууларды топтогу башка канаттуулардан бөлүү.....	13
5-сүрөт: Начар жолдо (өйдөңкү сүрөт) жана жакшы жолдо (төмөнкү сүрөт) уюштурулган чарба	14
6-сүрөт: Чарбага кирген адамдарга санитардык контроль жүргүзүүнүн жакшы жолдо уюштурулган чаралары (унааны чарбанын кире беришинде калтыруу, колду жуу, фермер сунуштаган бут кийимди кийүү).....	16
7-сүрөт: Карантиндин принциптери	17
8-сүрөт: Эки түрдүү жолдо корголгон жер (тосулган жер, тооккана).....	19
9-сүрөт: Чарбага канаттууларды кайра алып келбеңиз	19
10-сүрөт: Ылаңдуу жана өлгөн канаттуулар	21
11-сүрөт: Өлгөн канаттууларды баштыкка салуу (туура жолдо уюштурулган чара).....	24
12-сүрөт: Өлгөн канаттууларды дарыяга ыргытуу (туура эмес жолдо уюштурулган чара).....	24
13-сүрөт: Канаттуулардын санын толуктоого чейинки кадамдар жана талап кылынуучу убакыт	26

Ыраазычылык билдирүү

Адегенде бул китепче Вьетнамдагы жана Түштүк-Чыгыш Азиядагы канаттууларды өстүрүүчү чакан чарбалардын ээлери үчүн даярдалган.

Бирок бул маалыматтын өтө баалуулугун жана Кыргызстандын шартында колдонууга мүмкүндүгүн эске алып, Швейцариялык өнүктүрүү жана кызматташтык башкармасы (ШӨКБ), Айылчарбасын өнүктүрүүнүн эларалык фондусу (АӨЭФ), Дүйнөлүк банк (ДБ) жана Хельветас Кыргызстан колунуздагы китепчени кыргыз жана орус тилине которуп, аны бүткүл республикага таркатууну чечти.

Китепчинин вьетнамдык басылмасындагы ыраазычылык билдирүү бөлүгүнүн алгачкы версиясы (2005-ж. сентябрь)

Биз агрономия жана ветеринария тышкы департаменти (VSF-CICDA) менен бирге ушул китепчени иштеп чыккандарга, анын ичинен Мари Эдан, Стефани Дево, Матье Карлс, Ли Пройс, Буи Хуан Ба, Нгуен Динх Хоан жана Патриция Готиер, ошондой эле сүрөттөрдү даярдагандарга да чын жүрөктөн ыраазычылыгыбызды билдирмекчибиз.

Андан тышкары, аталган документтин долбоорун окуп чыгууга убактыларын бөлүп, рецензияларын бергени үчүн биз Ветеринария департаментинин, Ханойдогу ФАО өкүлчүлүгүнүн, ФАОнун башкы кеңсесиндеги, Ханойдогу Бүткүл дүйнөлүк саламаттыкты сактоо уюмунун өкүлдөрүнө жана башка жеке адамдарга (Университеттин кызматкерлерине, кеңешчилерге ж.б.) ыраакмат айтабыз.

Акырында, биз бул китепчени жер-жерлерде сыноого жардам көрсөтүп, комментарийлерин бергени үчүн фельдшерлерге да ыраазычылыгыбызды билдирмекчибиз.

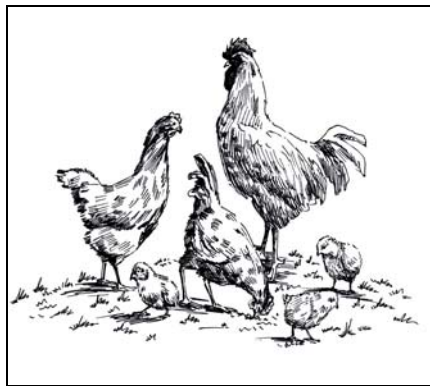
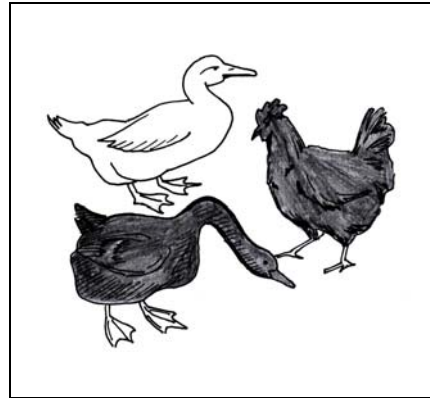
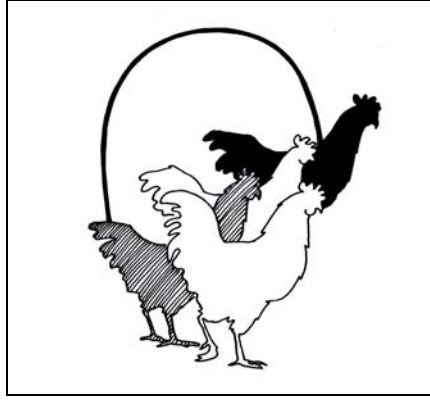
Кыргызстанда бул китепчени которуу жана жарыкка чыгаруу иштери Айылдык кеңеш кызматынын (АКК) Кеңеш берүү-окутуу борбору (КОБ) тарабынан аткарылды.

Биз сөз болуп жаткан китепчени кыргыз жана орус тилдерине которгон Гүлчахра Карымшаковага, мазумунун кыргыз шартына ыңгайлаштырып, анын акыркы вариантын жакшыртууга салымдарын кошкон жумушчу топтун мүчөлөрүнө - Борбордук Азиялык асыл тукум сервисинин (БААС) өкүлү Акылбек Жумалиевге, КОБдун адистери Батманбек Чынтуровго жана Турсунай Керимбаевага, Кыргыз-швейцар айылчарба программасынын (КШАП) өкүлү Гүлжан Асанбаевага жана сүрөттөрдү тарткан Нурбек Матаевге ыраазычылыгыбызды билдирмекчибиз.

Кириш сөз

Ушул китепче канаттуулардын тумоосун алдын алуу жана ага каршы күрөшүүнү натыйжалуу жүргүзүү үчүн чакан чарбалардын ээлерин керектүү маалымат менен камсыздоо максатында иштелип чыккан.

Бул китепче өзгөчө канаттууларды өстүрүүчү чакан чарбалардын ээлерине жана аларды короодо баккан айыл тургундарына багытталгандыктан, бул жерде жөнөкөй жана арзан алдын алуу жана ылаңга каршы күрөшүү чаралары боюнча практикалык кеңештер берилген.

Ылаң

Канаттуулар тумоосу – коркунучтуу ылаң, анткени ал чарбадагы бардык канаттууларды өлүмгө дуушар кылышы мүмкүн.

Канаттуулар тумоосу - коркунучтуу ылаң, анткени ал башка чарбаларга жана бүткүл өлкөгө тез эле жайылып кетиши мүмкүн.

Канаттуулар тумоосу – коркунучтуу ылаң, анткени анын кээ бир түрлөрү адамга жугуп, аны өлүмгө да алып келиши мүмкүн.

Себептери жана вируленттиги:

Канаттуулар тумоосу - вирус аркылуу козголгон ылаң. Бул ылаң ар түрлүү формада болот:

- Оор жана жалпы клиникалык белгиси = Жогорку патогендик канаттуулар тумоосу (ЖПКТ)
- Жеңил жана респиратордук (дем алуу) клиникалык белгиси = Төмөнкү патогендик канаттуулар тумоосу (ТПКТ)
- Клиникалык белгиге ээ болбогон формасы

Ылаңга учуроочу канаттуулардын түрлөрү жана вирусту алып жүрүүчүлөр:

- Вирус тоокторго, өрдөктөргө, каздарга, күрптөргө, цесаркаларга, бөдөнөлөргө, кыргоолдорго, көгүчкөндөргө жана башка көптөгөн жапайы куштарга жугушу мүмкүн.
- Вируска же аны алып жүрүүчүлөргө жараша клиникалык белгилер көзгө көрүнүшү же көрүнбөшү мүмкүн.

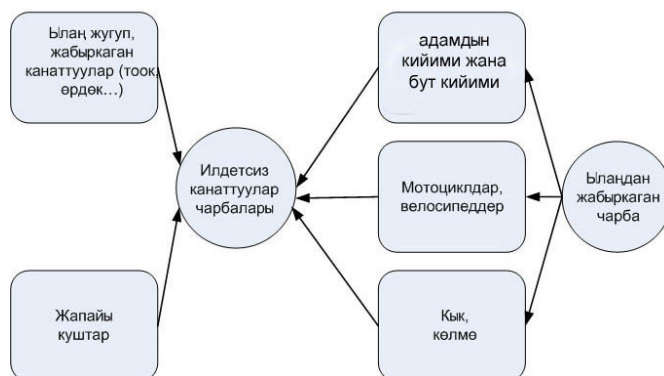
Канаттуулар тумоосу канаттууларга кантип жугат?

Бул вирус канаттуулар чарбасына ар түрдүү жол менен:

- Ылаңсыз болсо дагы, бир же бир нече канаттууларды сатып же белек катары алуу аркылуу;
 - Илдет жуккан башка чарбадан, мал (канаттуулар) базарынан, кушканадан, лабораториядан ж.б. жактан өз чарбасына кайтып келген адамдардын (үй-бүлөнүн мүчөлөрүнүн же туугандарынын, штаттык кызматкерлердин, ветеринардык врачтардын, ортомчулардын, канаттууларга тоют алып келген адамдардын ж.б.) кийимдери, бут кийимдери, транспорт каражаты (мисалы мотоциклдин дөңгөлөгүндө), упаковкалоочу кассеталар ж.б. аркылуу;
 - Ылаң жуккан чарбадан башка малды (мисалы койду) сатып же белек катары алуудан улам;
 - Өлгөн канаттууну ылаң жуккан чарбадан сүйрөп, алып келген ит аркылуу;
 - Жапайы куштар бир жерден башка жерге учуп кетип жаткан мезгилде чарбадагы үй канаттуулары менен жакын контакт болгон учурда же алардын заңы жерге же көлмөгө түшүүсүнүн натыйжасында;
 - Азык издеп, чарбадан сырткары чыгып кетип, кайра кайрылып келген ар түрлүү үй канаттуулары аркылуу;
 - Канаттуулардын ылаң жуккан көлмөлөргө түшүүсүнөн улам;
 - Дартка чалдыккан кык менен контакт аркылуу
- ... алынып келиниши жана жугушу ыктымал.

ТҮЗ КОНТАКТ

КЫЙЫР КОНТАКТ

1-сүрөт: Ылаңдуу жана ылаңсыз канаттуулардын ортосундагы мүмкүн болгон түз жана кыйыр контакт аркылуу чарбага канаттуулар тумоосунун алынып келиниши

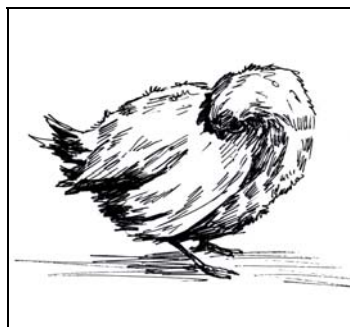
Инкубациялык мөөнөтү:

- Адатта, вирус менен жабыркаган күндөн тартып, ылаңдын клиникалык белгилери байкалганга чейинки мезгил бир нече сааттан 2-5 күнгө чейин созулат.

Клиникалык белгилери:

Канаттуулар тумоосу Ньюкасл илдетине (канатуулардын Азия чумасы) адбан окшош болот. Көп сандаган үй канаттуулары кыска мөөнөттө өлүмгө дуушар болгон мезгилде канаттуулар тумоосу пайда болгондугунан шек санашыңыз керек!

- Клиникалык белгилер өтө өзгөрүлүп турушат да, аларга жугуштуу вирустун түрү, илдетке учураган канаттуулардын түрү, алардын жашы, башка илдеттер жана айлана-чөйрө сыяктуу факторлор таасирин тийгизет.
- Ылаң кокусунан эле канаттуулардын тобунда пайда болуп, алардын көптөгөн саны: *же ылаңдын белгиси билинбестен, оор түрүндө тез өтүп, же ылаңдын аз гана белгилеринин байкалышы менен, канаттуунун азыктануусу начарлап, жүндөрү үрпөйүп жана эти абдан катуу ысып, өлүмгө учурайт.*

- Кээ бир канаттууларда алы жоктук жана шалактап басуусу байкалат. Дарттуу канаттуулар көп учурда жарым-жартылай коматоздук (бошоң) абалда, «уйкулуу» болуп, баштарын жерге салып, отуруп же туруп турушат.
- Кээ бир канаттууларда, өзгөчө жаштарында, неврологиялык белгилер байкалат.
- Адегенде тооктор жумуртканын кабыгын жумшак кылып тууйт, андан кийин бат эле жумуртка туубай калат.
- Канаттуулардын таажысы жана желбирөөчтөрү шишип, алардын түсү кочкул-кызылдан көккө чейин өзгөрүлүп, учтары бир аз канталап калат.
- Көп учурда канаттууларда абдан суюк диарея (ич өткөк) байкалып, алар аябай суусашат.
- Алар тез-тез жана оор дем алышат.
- Денесинин жүн чыкпаган жерлеринин, өзгөчө шыйрактарынын, канталашы байкалат.
- Өлүмдүн саны 50%тен 100%ке чейин жетет: кеминде канаттуулардын жарымы өлүмгө учурайт.
- Күрптөрдүн илдети жумуртка туучу тооктордукуна окшош болот, бирок ал 2-3 күнгө узагыраак созулат. Кээде алардын көздөрүнүн кабактары жана мурун көбөөлдөрү шишип кетет.
- Үй каз-өрдөктөрүндө басыңкыраган абал жана жумуртка туучу тооктордуку эле сыяктуу мурун көбөөлдөрү шишип, аз тамактанышы жана ичи өтүшү байкалат.
- Канаттуулар тумоосу менен ооруган өрдөктөрдө эч кандай клиникалык белгилер же дартка учуранганы байкалбашы да мүмкүн.

Патологиясы:

- Бул ылаңдын залалынан улам өлүмгө тез дуушарланган канаттуулардын денелеринин бир аз деңгээлде гана катуу жабыркашы байкалат: *Дененин суусуздандырылышы, ички органдарга жана булчуңдарга кандын куюлушу (гиперемия).*
- Тез өлүмгө дуушар болбогон канаттуулардын денелеринин бардык жеринде, ошону менен бирге кекиртектеринде, трахеяларында, жүрөктөрүнүн ичинде жана тегерегинде жана башка бөлүктөрүндө аз-маз канталоолор байкалат.

- Тери астындагы, өзгөчө баштын жана шыйрактардын айланасындагы экстенсивдүү шишик.
- Дене кургап калышы мүмкүн.
- Көк боордо, боордо, бөйрөктө жана өпкөдө сары жана некротикалык темгилдер пайда болушу мүмкүн.
- Аба баштыкчаларында экссудат болушу мүмкүн.
- Көк боор кеңейип, каралжын тартып канталап турушу (гемморрагиялык) мүмкүн.

Дифференциалдуу диагнозу:

Жогорку патогендик канаттуулар тумоосун төмөнкү нерселерден айырмалоо кыйын:

- Тез жана көп өлүмдүн себеби болгон башка оорулардан:
Жугуштуу (вируленттүү) Ньюкасл илдетти;
Өрдөктөрдүн чумасы;
Оор уугуу;
- Канаттуулардын таажысынын жана желбирөөчтөрүнүн шишигине алып келген башка ылаңдар: үй канаттуулардын оор увабасы (холерасы) жана башка септицемиялык (кандын бузулушу) оорулар; таажынын жана желбирөөчтөрдүн бактериялык инфекциясы.

Башка илдеттердин алдын алуу жана аларга каршы күрөшүү чараларын колдонгонго карабастан, канаттуулардын оорусу көпкө чейин сакталып жана тез таркап кетсе, канаттуулардын тумоосу бар экендигинен шектөнүү керек.

Лабораториялык диагнозу:

Канаттуулардын тумоосун лабораториялык анализди өткөрбөй, башка ылаңдардан айырмалоо өтө кыйын. Ветеринардык врачтар лабораториялык анализдерди күтпөстөн эле, профилактикалык чараларды өткөрүп баштоосу керек (китепченин кийинки бөлүктөрүндө түшүндүрүлөт). Анализдеп, текшерүү үчүн үлгүлөрдү алуу ыкмалары бул китепчеде сүрөттөлгөн жок. Анализ үчүн үлгүлөрдү тиешелүү окуудан өткөн гана ветеринардык врачтар ала алат. Адатта, үлгүлөр ылаңдуу жана ылаңсыз малдын экөөнөн тең алынат. Ал үчүн, жок дегенде, бир чарбадан алты малдын үлгүсүн алуу зарыл.

Дарылоосу

Канаттуулар тумоосунун дарылоо жолу жок.

Эмдөөсү

Канаттуулар тумоосуна каршы вакцина бар жана ал улам жакшыртылып, өркүндөтүлүүдө. Ошондой вакцина менен камсыздоо боюнча чечимди өлкөдөгү Ветеринария департаменти кабыл алат. Бирок эмдөө - бул илдеттин алдын алуу жана ага каршы күрөшүүнүн бир гана ыкмасы. Вакциналардын колдо болушуна жана алардын пайдаланылып жатышына карабастан, башка ыкмаларды жана принциптерди (мисалы бул китепчеде сүрөттөлгөндөрдү) да колдонуу зарыл.

Зооантропоноз (малдан адамга жугуучу оору)

Канаттуулар тумоосу – зооантропоноз: эгерде адамдар белгилүү бир вирустар менен контактта болсо, алар канаттуулар аркылуу адамга жугуп, аларды өлүмгө да алып келиши мүмкүн.

Биологиялык коопсуздук деген эмне?

Биологиялык коопсуздук - бул жаныбарлар жана микробдордун арасындагы контактты болтурбоо.

Биологиялык коопсуздук – бул жүйөлүү иш.

Биологиялык коопсуздук боюнча иштер көп деле акчаны талап кылбайт, негизинен, ал чарбада жакшы практиканы колдонууну билдирет.

Биологиялык коопсуздуктун принциптерин канаттууларды өстүргөн чоң жана чакан чарбаларда колдонсо болот.

Канаттууларды өстүрүүчү чакан чарбаларда биологиялык коопсуздукка ар түрдүү жөнөкөй, кээде акча талап кылбаган чаралар кирет. Ал үчүн:

- канаттуулар жана патогендик микрофлоранын ортосундагы контактты болтурбоо жана
- канаттууларды изоляцияда кармоо керек.

Эгерде биологиялык коопсуздук чаралары сакталбаса, илдет пайда болгондо аны менен күрөшүү үчүн көбүрөөк убакыт талап кылынат да, көбүрөөк акча сарпталат.

Бирок канаттуулар азык табуу үчүн өсүмдүк талааларында эркин оттогондо биологиялык коопсуздукту сактоо абдан кыйын. Эгерде сиз мындай учурларда биологиялык коопсуздук принциптерин сактай албасаңыз, аларды башка канаттуулардан бөлөк кармашыңыз керек.

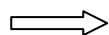
Ар кандай кырдаалдарда түрдүү биологиялык коопсуздук чаралары колдонулат. Мисалы, эгерде канаттуулар тумоосу сиздин чарбаңызга жакын жерде пайда болсо, сиз адаттагыга караганда катуураак чараларды колдонушуңуз керек. Региондогу пайда болгон илдеттин абалына жараша кандай биологиялык коопсуздук чараларын өткөрүү боюнча ушул китепчинин кийинки беттеринде баяндалат.

Биологиялык коопсуздук сиздин чарбаңызды жалгыз гана канаттуулар тумоосунан эмес, башка илдеттерден да сактап кала турганы эсиңизде болсун.

Сиздин областтыңызда же өлкөңүздө ылаңдын тез таралышы байкалбаган учурда чарбаны коргоо үчүн эмне кылуу керек?

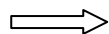
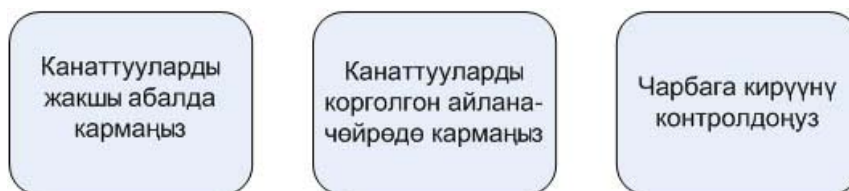
Канаттуулар тумоосунда ылаңдын жугуу коркунучу нөлгө барабар учуру дээрлик болбойт. Эгерде сиз канаттуулар тумоосунун тез таралышы боюнча областта же өлкөдө эч нерсе укпасаңыз деле, баары бир илдетке учуроо коркунучу бар. Мындай учурларда коркунуч төмөндөн орто деңгээлге чейин болот.

Эгерде кошуна регионунда канаттуулар тумоосунун тез таралышы жөнүндө маалымат угуп калсаңыз, бул сизге жакын жайгашкан кээ бир чарбаларда же мүмкүн сиздин да чарбаңызда илдеттин пайда болушу ыктымал дегенди билдирет. Ылаң аныктала электе же ал жөнүндө маалымат алынганга чейин, канаттуулар жана адамдар илдет пайда болгон зонадан сиздин регионго келиши мүмкүн.

Канаттуулар тумоосу сизге кайсы күнү болбосун келиши мүмкүн!

Бир нече белгилүү негизги принциптер боюнча иштесе, чарба илдетке чалдыкпайт. Ал принциптер төмөнкүдөй:

Чарбаңызды илдетке чалдыктырбоодо өзүңүздүн күчүңүзгө ишениңиз!

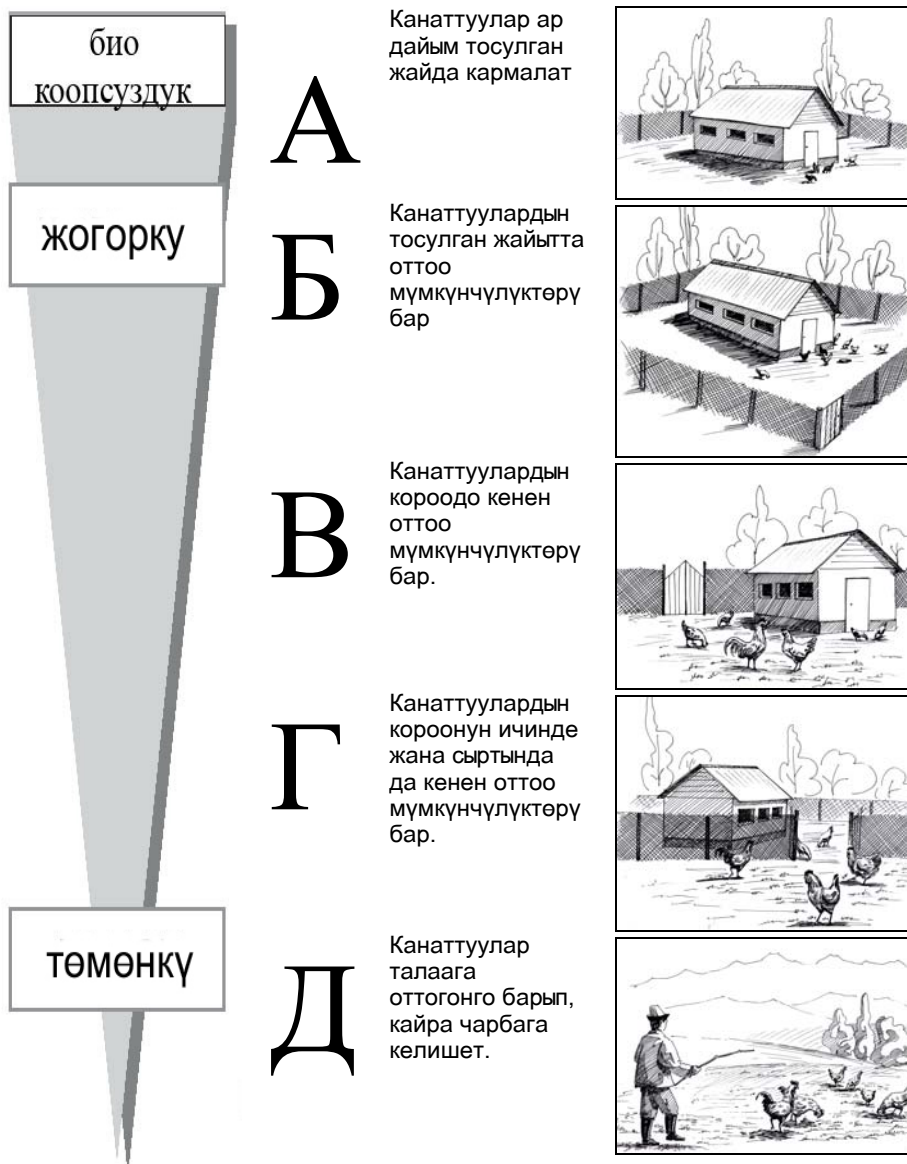
ПРИНЦИП №1**Канаттууларды жакшы абалда кармоо**

- Жакшы абалдагы мал илдетке жакшыраак туруштук бере алат. Жакшы абалдагы канаттуулар:
 - ⇒ Таза суу менен камсыздандырылып, ылайыктуу түрдө азыктандырылат.
 - ⇒ Ылайыктуу жайда кармалат.
 - ⇒ Гельменттерге (курттарга) каршы дарыланган азыктар берилет жана эмделет.
- Канаттуулар начар шартта кармалган болсо, анда:
 - илдетке чалдыгуусу шексиз болот.*
 - алар аз сандагы жумуртка тууйт, аз эт берет, демек: аз тамак-аш продуктыларын берип, үй-бүлөңүзгө азыраак киреше алып келет.*

ПРИНЦИП №2**Канаттууларды корголгон айлана-чөйрөдө кармоо**

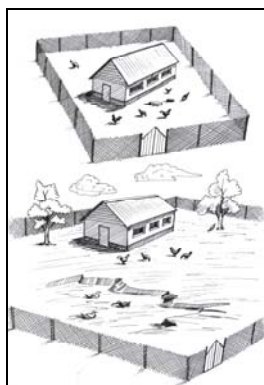
- Канаттууларды корголгон жерде кармоо – идеалдуу вариант, бирок чакан чарбаларда кээде ал оңтойсуз болушу мүмкүн. Төмөнкү сүрөттө биологиялык коопсуздугунун деңгээлине жараша кээ бир жагдайлар көрсөтүлгөн.
- Кайсы система эң жакшы?
 - Канаттууларды сактоо үчүн Д жагдайга караганда, А жагдай бир топ жакшыраак, анткени талаада ээн жүрбөстөн, жабык жайда кармалган ылаңсыз жана ылаңга чалдыккан канаттуулар ортосунда же илдет жуккан жер менен контакт азыраак болору ыктымал.*

2-сүрөт. Чарба жүргүзүү жолдоруна жараша биологиялык коопсуздук деңгээлдери

- Канаттуулардын өсүмдүк талааларында эркин жайылып азыктанышы – салым кылбастан киреше алуунун жеңил ыкмасы, БИРОК андай мамиле кооптуу да болот. Анын ордуна тосулган көлмөнү даярдап койгон жакшы.
 - ⇒ Канаттууларды түндө жабык жайда, ал эми түшкү убакытта алар оттоого ылайыктуу, тосулган жерди (керек болсо көлмө менен) даярдоо оңтойлуу чечим болот.

3-сүрөт: Канаттууларды тосулган жерде багуу

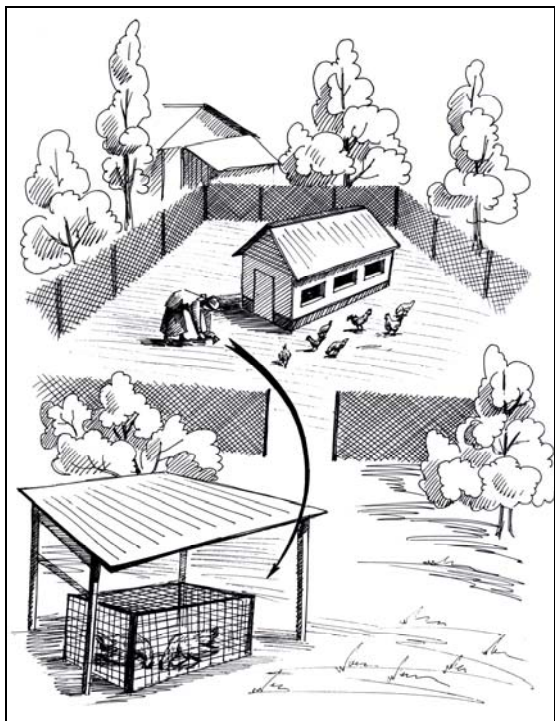
- ⇒ Канаттуулар короодо ээн багылса, ал жерди дайыма шыпырып, таза кармоо керек.
- ⇒ Эгерде бир же бир нече канаттуулар ооруган сымал көрүнгөнүн байкап калсаңыз, аларды башка канаттуулардан бөлүп, жабык капаска салып коюңуз.

4-сүрөт: Ылаңдуу канаттууларды топтогу башка канаттуулардан бөлүү

1
Ылаңдуу
канаттууларды
байкап калсаңыз

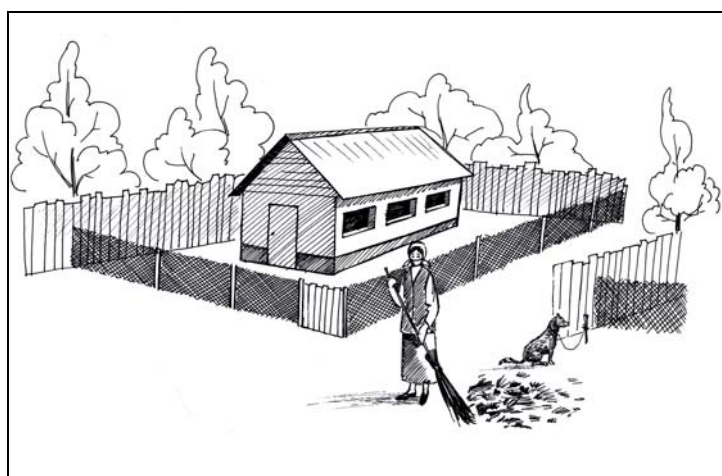
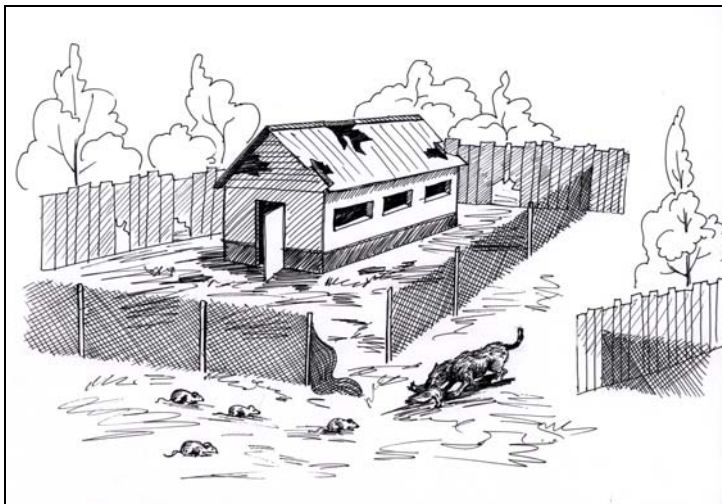

2
аларды жабык
капаска салып
коюңуз

- ⇒ Канаттууларды багууда, ар дайым ооруга чалдыкпаган топтон кам көрүүнү баштап, анда кийин гана оорулуусуна өтүңүз

5-сүрөт: Начар жолдо (өйдөңкү сүрөт) жана жакшы жолдо (төмөнкү сүрөт) уюштурулган чарба

ПРИНЦИП №3**Чарбага кирүү боюнча санитардык контроль жүргүзүү****Эмнени контролдоо керек?**

- Ылаңдуу канаттуулар багылган жерден келген ар бир адам өзүнүн кийими, бут кийими менен вирусту:

Үй-бүлөнүн мүчөлөрү кошунасынын үйүнөн, жергиликтүү базардан, талаадан кайтып келгенде;

Үй-бүлөнүн туугандары майрамдарга (тойго, жаңы жылга) конокко келгенде;

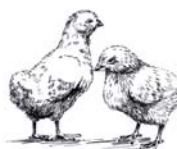
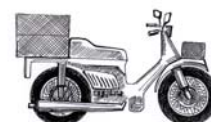
Кошуналар кирип-чыкканда;

Канаттууларды, чочкolorду, уйларды, ошондой эле башка айыл чарба продуктыларын сатып алуу же сатуу үчүн келген ортомчулар.

малды дарылоо же эмдөө максатында, ветеринардык врачтар илдет чыккан жерден чарбага түз эле келип калганда

... алып келиши мүмкүн

- Ортомчулардан, кошуна чарбадан, базардан сатылып алынган жаңы тооктор, өрдөктөр, чочкolorду.
- Малга тоютту, жабдууларды ж.б. сатып алууну.
- Чарбанын территориясына мотоцикл, велосипед жана башка транспорттун киришин.
- Өлгөн жаныбарларды, таштандыларды жана оору козгогуч микроорганизмдерди алып келген иттерди, мышыктарды жана чымын-чиркейлерди.
- Башка чарбадан сатылып же ташылып келинген кыкты.

Мен эмне кыла алам?

Бул кеңештерди аткаруу кыйын көрүнүшү мүмкүн, бирок алар малды жана канаттууларды, демек фермердин кирешесин сактоонун эң мыкты жолу!

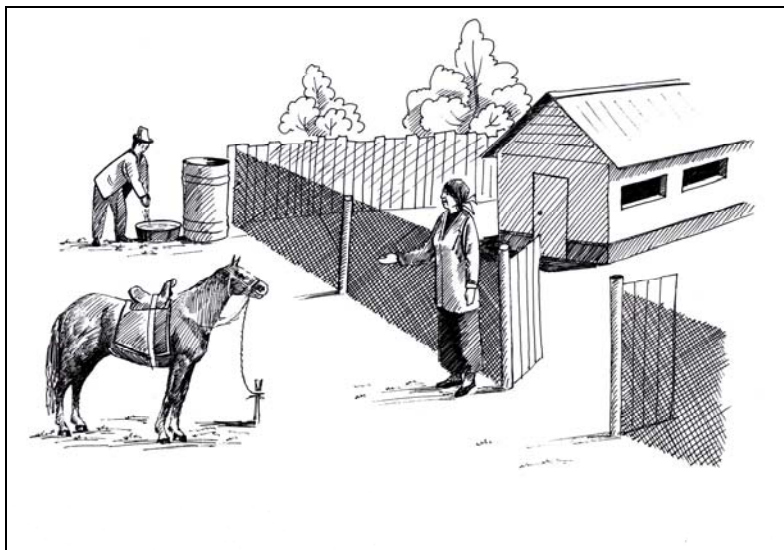
Мүмкүн көп нерсени өзгөртүү керектир, а бирок алардын баарын ошол замат киргизүү кыйындыр, кантсе да сиз өзүңүздү аз-аздан ошол өзгөрүүлөргө көндүрүшүңүз керек.

- ⇒ Сиз же башка киши вирус алып келиши мүмкүн экендигин ар дайым эске алыңыз! Ошол киши сиздин таанышыңыз болгон күндө да, баары бир абайлаңыз!
- ⇒ Чарбага келген адамдарды канаттуулар кармалган жайдан алыс жерде тосуп, сүйлөшүңүз.
- ⇒ Тирүү канаттууларды алып келген адамдардын, өзгөчө ортомчуларды, мотоциклдерин, велосипеддерин жана машиналарын чарбанын кире беришинде калтыруусун сураныңыз.
- ⇒ Ортомчуну чарбаңызга киргизбеңиз. Эгерде ал сизден мал алганы келсе, малды өзүңүз алып чыгып бериңиз.
- ⇒ Канаттуулар менен контактта болгондон кийин колуңузду самындап жууңуз.
- ⇒ Башка жерден, өзгөчө башка чарбадан, кайтып келгенден кийин, кийимиңизди жана бут кийимиңизди алмаштырууңуз зарыл.

⇒ Мүмкүн болсо:

чарбага келген адамдар колдорун, бут кийимдерин, унааларынын дөңгөлөктөрүн жуусу үчүн фермер короонун кире беришинде бир чака суу менен самынды кармооңуз зарыл.

келген адамдар чарбанын территориясына кирээрден мурда бут кийимдерин алмаштыруусу үчүн атайын бут кийимдерди кармоого тийишсиз. Эгерде ашыкча бут кийимиңиз болбосо, келген адамдан бут кийимдерин жууп тазалоосун өтүнүңүз.

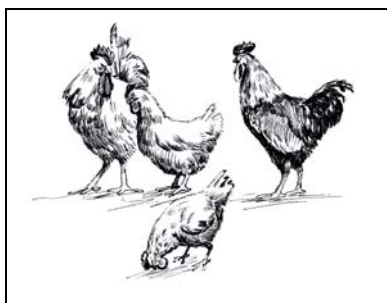

6-сүрөт: Чарбага кирген адамдарга санитардык контроль жүргүзүүнүн жакшы жолдо уюштурулган чаралары (унааны чарбанын кире беришинде калтыруу, колду жуу, фермер сунуштаган бут кийимди кийүү)

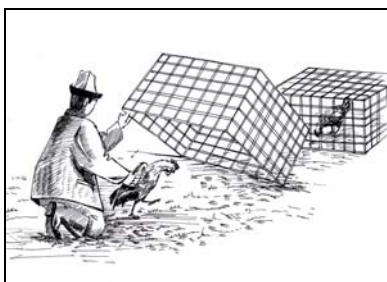
- ⇒ Эгерде фермер башка чарбадан **кык** алса, аны, жок дегенде, 3 жумага чейин корголгон жерде сактап, анын үстүнө вирусту өлтүрүү үчүн дезинфекциялоочу заттарды чачуу керек. Вирус сыртка чыккан сайын, аны өлтүрүү максатында, 2-3 күндө бир жолудан тез-тез аралаштырып туруу керек.
- ⇒ **Карантин:** Жаңы мал сатылып алынганда фермер аларды короодогу башка малга аралаштырылбай, бөлөк коюп, жабык, обочолонгон жерге, жок дегенде 2 жумага чейин, кармоого тийиш, анткени жаңы мал ылаңсыз көрүнгөнү менен алардын вирус алып жүрүүчү же андай эмес экендигине эч ким кепилдик бере албайт. Эгерде алар вирус алып жүрүүчү болсо, анда алардын өздөрү гана эмес, чарбадагы бардык канаттуулар өлүп калышы мүмкүн.
- ⇒ Ал эми жаңы алынып келинген канаттууларды өзүнчө капаска салып, аларга башка канаттуулар жолобогондой кылып, кам көрүшүңүз керек.

7-сурет: Карантиндин принциптери

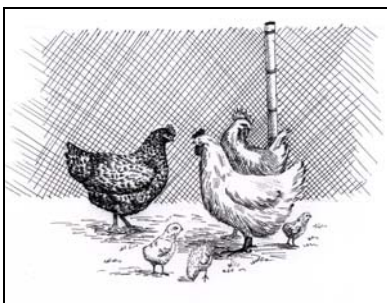
1
Жаңы сатылып алынган канаттуулар чарбага алынып келинет

2
Жаңы алынып келинген канаттуулар жабык, обчолонгон жерде жок дегенде 2 жума кармалып, аларга байкоо жүргүзүлөт.

3
2 жумадан кийин алардын дени сак болсо, алар башка канаттууларга кошулат.

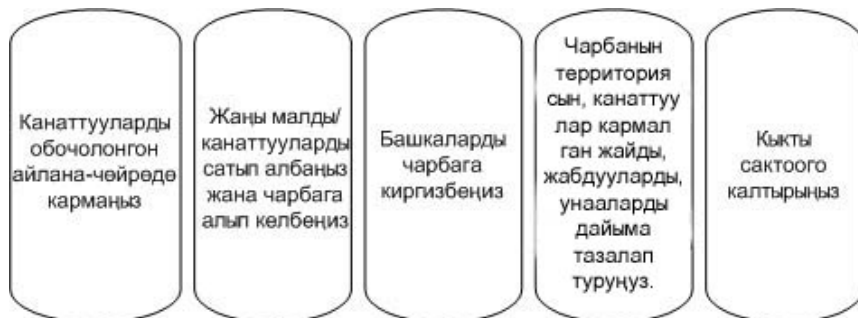

Өлкөдө же областта ылаң чыккандыгы жөнүндө кабар таркалганда чарбаны коргоо үчүн эмне кылуу зарыл?

Эгерде өлкөдө же областта канаттуулар тумоосу жөнүндө кабар болсо, илдет сиздин чарбаңызга өтө жакын жерде дагы чыгышы мүмкүн. Адамдар жана канаттуулар илдет чыккан жерден сиздин чарбаңызга илдет аныктала электе эле же оору жөнүндө кабар жете электе эле келиши мүмкүн.

- ⇒ Бул өтө коркунучтуу кырдаал!
- ⇒ Канаттуулар тумоосу сиздин чарбаңызга жакын жерде чыгышы мүмкүн экендигин эсиңизде сактаңыз!

Төмөндө көрсөтүлгөн негизги принциптер боюнча иштесеңиз, чарбаңыз илдетке чалдыкпайт:

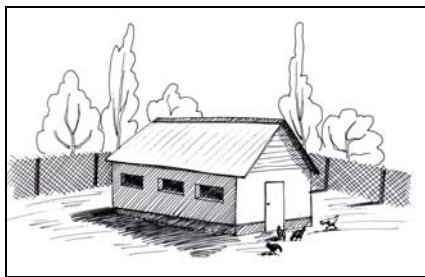

- ⇒ Чарбаңызга илдет жуктурбоо үчүн өзүңүздүн күчүңүзгө ишениңиз!

ПРИНЦИП №1**Канаттууларды корголгон жерде кармоо**

- Жогоруда айтып кеткендей, чакан чарбаларда канаттууларды эркин оттоп, өздөрүнө азык табуусу үчүн калтырып коюшат. Эгерде илдет сиздин чарбаңызга жакын жерде пайда болсо, канаттууларды эркин коё берүү - өтө кооптуу иш.
- Канаттууларды түн ичинде тоокканада, ал эми түштө тосулган жерде (керек болсо көлмөсү менен) кармоо - оңтойлуу чечим.
- Канаттууларды талаада ээн жайылтып калтырбаңыз. Алардын чарбанын короосунда эркин басуусуна жол бербейиз. Канаттууларды корголуп, тосулган жайда, оттоого ылайык жерде кармасаңыз, андан да жакшы болот. Аларды таза суу жана тоют менен камсыздоо керек.
- Канаттууларга өздөрү таштандыларды чукулап, азык издөөгө жол бербейиз. Тоют жана башка азыктарды сатып алууга аргасыз болсоңуз да, аларды тоюттандырып туруңуз.

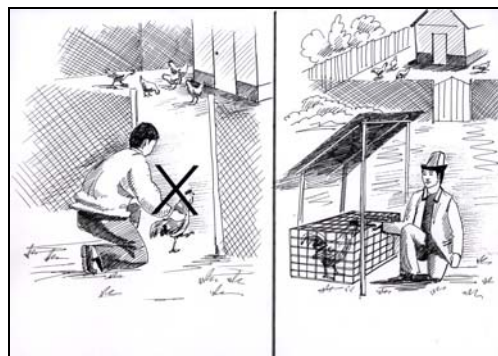
8-сүрөт: Эки түрдүү жолдо корголгон жер (тосулган жер, тооккана)

ПРИНЦИП №2**Жаңы жаныбарларды сатып да албоо, чарбага алып да келбөө**

- Жаңы мал короодогу башка малдан обочолонуп («карантин») кармалганына карабастан, вирусту алып келүү коркунучу абдан чоң.
 - ⇒ Жаңы жаныбарларды кыска мөөнөткө да алып келбейиз.
 - ⇒ Тирүү канаттууларды тамак-ашка керектөө үчүн алып келбейиз. Керек учурда аны өзүнчө башка жерде кылдаттык менен тазалаңыз. Алардын жүндөрүн жана башка калдыктарын чарбадан алысыраак жерде өрттөп же көмүп таштаңыз.
 - ⇒ Эгерде канаттууларды базарга сатууга алып барып, өткөрө албай калсаңыз, аларды кайра үйгө алып келбөөгө аракет кылыңыз. Эгерде канаттууларды кайра үйгө алып келүүгө мажбур болсоңуз, аларды башка канаттуулардан бөлөк кармаңыз.
 - ⇒ Корооз тебиштирүү конкурстарына катышпаңыз.

Канаттууларды кайра чарбага алып келбейиз

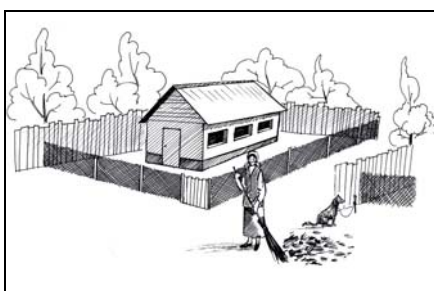

Аларды ылаңсыз канаттууларга кошпоңуз

9-сүрөт: Чарбага канаттууларды кайра алып келбейиз

ПРИНЦИП №3**Чарбага адамдардын жана транспорттун кирүүсүн азайтуу жана санитардык контроль**

- Чарбанын короосуна үй-бүлөнүн гана мүчөлөрү кириши керек.
- Чарбанын кире беришинде үй-бүлөнүн мүчөлөрү менен бирге башка кишилер да колун самындап жууп, бут кийимин тазалап, унаасынын дөңгөлөктөрүн дезинфекциялоосу керек.
- Канаттууларды үй-бүлөнүн бир гана мүчөсү багуусу керек.

ПРИНЦИП №4**Чарбанын короосун тез-тез шыпырып, мал кармалган жайды, жабдууларды жана унааларды тазалап туруу**

- Чарбанын короосун күнүгө (маска кийип алып) шыпырып туруу керек.
- Мүмкүн болушунча тосулган жайытты жана тооккананы күн сайын шыпырып, тазалоо зарыл.
- Канаттуулардын жүндөрүн жана желбей калган жем калдыктарын жок кылуу же атайын корголгон жерде сактоо керек.
- Кичинекей жабдууларды дайыма жууп, тазалап жана дезинфекциялап туруу керек.

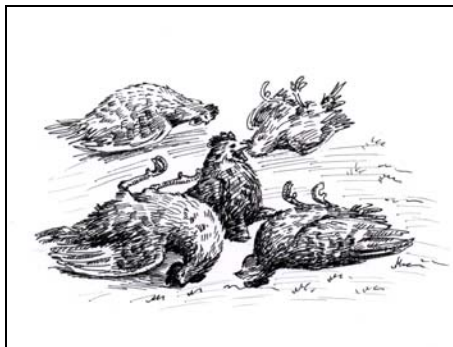
ПРИНЦИП №5**Кыкты сактоого калтыруу**

- Вирус кыкта көп жумага чейин сакталышы мүмкүн. Эгерде кык сакталбай дароо эле талаага чачылса, андагы вирус канаттууларга жугушу мүмкүн.
- Компост жасоо:
бактерияны жана вирусту жоготуу жер семирткич катары кыктын сапатын жакшыртуу ... мүмкүнчүлүктөрүн берет.
- Ыкма:
*Канаттуулардын кыгын күн сайын тазалап, алып таштоо.
Кыкты сактоого (көлмөдөн, кудук ж.б. суу бар жерден алысыраак):*
 - ⇒ Целлофан баштыктарда,
 - ⇒ Жерде, целлофандын астында,
 - ⇒ Жерде казылган чуңкурларда*... топтоп коюу.
Эгерде сизде 10 кг же андан ашык кык бар болсо, ага 2,5 литр сууну жана 0,5 кг өчүрүлбөгөн акиташты кошуңуз.
Алгачкы эки жума ичинде аралашманы жумасына эки жолу, андан кийин жумасына бир жолу аралаштырып туруңуз.*
- Компосттун ар кандай түрлөрүндөгү вирусту козгогучтарын жок кылуу үчүн ар башка убакыт талап кылынат. Ал компосттун өлчөмүнө, андагы заттардын көлөмүнө, аны аралаштыруунун санына, нымдуулугуна, аба концентрациясынын уруксат берилген чегине ылайыктуу нормасына ж.б. жараша болот.
- Компосттогу температура төмөндөп, каралжын түскө жана гумустукундай жытка ээ болгондо, ал даяр деп эсептелинет.

Чарбада канаттуулардын өлүм-житими көп болгон учурда эмне кылуу керек?

Канаттууларды багууда алардын аз сандагысынын өлүм-житимге учурашы - дайыма кездешүүчү проблема. Канаттуулар ылаңдан тышкары бир нече себептерден улам да өлүшү мүмкүн. Кээ бир илдеттер анча деле залалдуу эмес, анткени алар аз сандагы эле канаттууларга таасир этишет.

Канаттуулар тумоосу олуттуу зыян алып келүүсү менен айырмаланат. Эгерде сиз көп сандагы канаттуулардын өлүмгө учурап жатканын байкасаңыз, бул канаттуулардын тумоосу жөнүндө ойлонууга белги болот.

10-сүрөт: Ылаңдуу жана өлгөн канаттуулар

Фермерлер менен ветеринардык врачтар канаттуулардын тумоонун натыйжасында же башка себептен өлгөнүн даана айта алышпайт. Бирок алар баары бир канаттуулар тумоодон өлгөндөгүгө окшош иш-чараларды өткөрүүсү зарыл. Ошондуктан бул бөлүмдө биз «Шектүү өлүмгө» таянабыз.

Шектүү өлүм деген эмне?

- 24 сааттын ичинде оорубай туруп кокусунан эле кырылып баштаган учурда, бир нече күндүн ичинде бир күндүк өлүм деңгээли канаттуулардын жалпы санынын 5%ин түзсө.
- Мисалы, эгерде сизде жалпысынан 50 баш тоок бар болсо, эч кандай симптомсуз эле биринчи күнү 3 тоок, экинчи күнү дагы 3 тоок, үчүнчү күнү дагы 4 тоок өлсө...

Эгерде сиздин чарбаңызда шектүү өлүм пайда болсо:

- ⇒ Ал канаттуулар тумоосу экендигин же андай эместигин лабораториялык текшерүү аркылуу гана далилдесе болот.
- ⇒ Фермерлер менен ветеринардык врачтар лабораториялык анализдин натыйжасын күтпөстөн эле, аракеттерди жасай баштоосу зарыл. Эгерде лабораториялык анализдин натыйжасын күтсөңүз, кырдаалды контролдоо мүмкүн болбой калат.

Канаттуулардын шектүү өлүмү байкалган учурда фермер менен ветеринардык врач чогуу аракеттенүүсү керек. Алардын милдеттерине төмөнкүлөр кирет:

- Ылаң чыккан чарбадагы вирусту мүмкүн болушунча тезирээк жоготуу керек.
- Башка чарбаларга ылаңдын таралышын болтурбоо үчүн аракеттерди жасоо керек.
- Адамдарга ылаңды жуктурбоого аракет кылуу керек.
- Учурдагы кырдаал жөнүндө айыл өкмөтүн жана Райондук ветеринардык станцияга ошол замат кабар жиберүүсү керек.

Фермер ошол замат ветеринардык врачка кабарлоосу керек.

- Адатта, аз сандагы тоокту баккан фермерлердин көпчүлүгү ветеринардык врачтардын кызматтарын колдонушпайт, анткени аз сандагы канаттуулардын баасы ветеринардык врачтардын кызматына төлөө жана малды дарылоого кеткен чыгымдарга салыштырмалуу анча көп эмес.
- Бирок, шектүү өлүм кезиккен учурларда региондун ветеринардык врачтарына кабарлоо чечкиндүү чара болот. Бул фермерлердин кызыкчылыгы. Эмне себептен?

Ветеринардык врачтар чарбадагы вирусту жоготууга жардам берет:

Фермерге да, анын үй-бүлөсүнө да коопсуздук түзүлөт жана оору жугуу коркунучу да азаят.

Фермер канаттууларды багуу ишин тез эле кайра жандандырып, баштай алат.

Кошуна чарбасын бул ылаң менен жабыркашынан сактап калат.

Эгерде кошуналардын канаттууларына ылаң жукпаса, алардан канаттууларды сатып алып, кайрадан өстүрүп баштасаңыз болот.

Ветеринардык врач:

- Чарбага токтоосуз барып, илдеттин алдын алуу боюнча тиешелүү кеңеш берүүгө милдеттүү.
- Райондук ветеринардык станцияга (РВС) мүмкүн болушунча тезирээк кабар жиберүүгө милдеттүү.
- Лабораториялык анализдин натыйжасын күтпөстөн, белгилүү бир чараларды баштоосу керек. Мындай абалда лабораториялык натыйжалар РВСке жана ветеринардык врачтарга чечим кабыл алууга жардам гана берет. Эгерде үлгүлөр канаттуулар тумоосу бар экендигин көрсөтсө, анда өткөрүлүп жаткан чараларды улантуу боюнча, ал эми илдет жок болсо, ал чараларды токтотуу боюнча чечим чыгарууга жардам берет. Лабораториялык анализ проблеманы жакшыраак түшүнүү үчүн жасалат. Илдет менен күрөшүү чаралары ветеринардык врач келээри менен өткөрүлүүсү зарыл. Күтсөңүз, өтө кеч болуп калат!
- Чарбаңызга РВСтин кызматкерлери келгенче күтпөңүз, белгилүү бир аракеттерди жасап баштаңыз.
- Эгерде канаттуулар тумоосу бар экендиги далилденсе, анда ветеринардык врач РВСтин чечимине ылайыктуу күрөшүү чаралары өткөрүлүп жатканын билүүсү керек.

Төмөндө талап кылынган кадамдардын мисалы келтирилген:

Жекшембиде, саат 18:00 фермер өзүнүн 20 тоогуна жем берген. Алардын абалдары жакшыдай эле көрүнүп турган.

Дүйшөмбүдө:

7:00	5 тоок өлүп, калгандары алсыз болуп калган.
8:00	Фермер колун жууп, бут кийимин тазалап, ветеринардык врачтын үйүнө барат.
9:00	Ветеринардык врач үйүнөн дезинфекциялоочу затты алып, фермердин үйүнө келет.
9:30	Ветеринардык врач чарбага келет, ал эми унаасын чарбанын кире беришинде калтырат.
9:35	Ветеринардык врач тирүү жана өлүк канаттууларды текшерет. Фермерге суроолорду берет. Ал бир жума мурда кошуналардын көп тооктору өлүп калганы жөнүндө маалымат алат да, канаттуулар тумоосу же Ньюкасл илдети деп божомолдойт. Андан кийин фермерге эмне кылууну түшүндүрөт.
10:00	Фермер өлгөн тоокторду целлофан баштыктарга салат. Ал целлофан баштыктарын жаап, атайын корголгон (үйдөн, башка малдан жана суудан, көлмөдөн, кудуктан алысыраак) жерге алып барат. Ал эми тирүү тоокторду атайын корголгон жайыт аянтчасында же тосулган жерде кармайт.
11:00	Ветеринардык врач бир чакага техникалык дезинфекциялоочу эритмени даярдайт. Ал чарбанын кире беришине барып, колун, бут кийимин жана унаасынын дөңгөлөктөрүн эритме менен жууйт. Фермер ооруга каршы дарылоодо колдонулган куралдарды ошол чакадагы эритмеге салат. Фермер өз чарбасына адамдардын жана малдын кирип-чыгуусуна санитардык контролдоо жүргүзүүгө макулдугун берет. Фермер канаттуулар кармалган жайга жана акыркы күндөрү канаттуулардын басып жүрүшү ыктымал болгон башка жерлерге өчүрүлбөгөн акиташтан кичине себет. Ал бардык канаттуулардын жайытта же ошол жайга жакын жерде жүргөнүн текшерет.
11:30	Ветеринардык врач айыл башчысына жана Райондук ветеринардык станцияга илдет жөнүндө маалымдап, көргөн нерсеси жана эмне кылганы жөнүндө тезинен телефон чалат (кабарлайт). РВСтин өкүлү түштөн кийин келип, маселени талкуулап жана лабораториялык анализ үчүн үлгү алаары жөнүндө ветеринардык врачка маалымдайт.
15:00	РВСтин бир кызматкери менен ветеринардык врач фермердин үйүнө барат. Үйгө кирүүдөн мурда алар жогоруда айтылган санитардык сактык чараларын аткарышат. РВСтин адиси өлгөн канаттуулар салынган баштыкты ачып, аларды текшерип, өлүктү соёт. Ал өлгөн жана тирүү канаттуулардан үлгүлөрдү алат. Ушундай ишти РВСтин адиси менен ветеринардык врач кол кап жана маска кийип алып, аткарышат.

16:00	РВСтин адиси фермерге төмөндөгүдөй суроолорду берет: Акыркы 3 жуманын ичинде чарбага ким келди жана алар кайсы жакка кетишти? Акыркы 3 жуманын ичинде кандай жана кайсы жактан жаныбарлар сатылып алынды? Акыркы 3 жуманын ичинде анын чарбасынан кандай жаныбарлар сатылды же белек катары берилди жана алар кайсы жакка жөнөтүлдү?
17:00	РВСтин адиси фермерге башка малды өз чарбасына алып келбөө жана чарбасынан малды башка жакка чыгарбоо боюнча да кеңеш берет. Андан тышкары чарбага башка адамдардын келишин жана чарбадан башка жакка чыгып кетишин да азайтуу керектигин айтат. Лабораториялык анализди күтпөй, калган малга ылгоо жүргүзүүнү сунуш кылат. Фермер өз чарбасында мындай чараларды өткөрүүгө макул болот.
17:30	РВСтин адиси кошуна чарбага барып, биринчи фермерге берилгендей эле суроолорго жооп алуу жана ал жерде тирүү мал калгандыгын текшерүү үчүн барат. Эгерде ал жерде тирүү мал калса, анализ үчүн үлгү алып, канаттууларды корголгон жерде кармоо боюнча кеңеш берет.
19:00	РВСтин кеңсесине кайтып келгенден кийин, адис түзүлгөн кырдаал жөнүндө Областтык ветеринардык департаментине (ОВД) телефон чалып, кабарлайт. Үлгүлөр РВСтин кеңсесинде, муздаткычта сакталат. РВСтин кызматкерлери кыскача отчет даярдап, аны ОВДга жөнөтүшөт, анын бир көчүрмөсүн ошол жактагы үлгүлөргө тиркеме катары жиберешет.

Шейшембиде

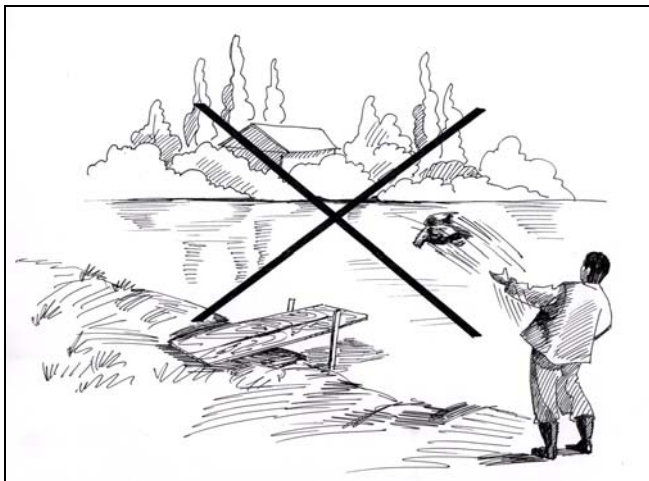
08:00	РВСтин адиси үлгүлөрдү лабораторияга жөнөтөт.
--------------	---

Өлгөн канаттууларды жана илдеткен чалдыккан канаттууларды тоюттандырууда, дарылоодо колдонулган куралдарды эмне кылуу керек?

- Өлгөн канаттууларды эч качан дарыяга, сууга, көлмөгө таштабаңыз.
- Мындай канаттууларды тамакка кошуп жебеңиз.
- Өлгөн канаттууларды ошол замат баштыкка салыңыз.

11-сүрөт: Өлгөн канаттууларды баштыкка салуу (туура жолдо уюштурулган чара)

12-сүрөт: Өлгөн канаттууларды дарыяга ыргытуу (туура эмес жолдо уюштурулган чара)

- РВСтин кызматкерлери келип, өлгөн канаттуулардан лабораториялык анализ үчүн үлгүлөрдү алышат. РВСтин кызматкерлери келгенден, же бир күн өткөндөн кийин, ошол канаттууларды төмөндө сүрөттөлгөндөй жолдор менен жок кылуу зарыл.
- Бардык өлгөн канаттуулар жана ылаң жуккан башка нерселер (мисалы: кык, жумуртка, кан, жүн жана жумуртка салынуучу кассеталар) мүмкүн болушунча бир күндүн ичинде төмөнкү жолдор менен жок кылынышы керек:

Өрттөө

Бардык ылаң жуккан канаттууларды жана буюмдарды таштанды салуучу темир идишке салып, кичине бензинден кошуп, өрттөп таштаңыз.

Көмүү

Кудуктан, көлмөдөн, суудан, малканадан алысыраак жерде чуңкур казып, анын түбүнө жана четтерине өчүрүлбөгөн акиташтан бир аз себиңиз; бардык ылаң жуккан канаттууларды жана буюмдарды чуңкурга салыңыз; үстүнөн өчүрүлбөгөн акиташты дагы себиңиз; андан кийин топурак менен көмүп коюңуз.

Ылаңдуу канаттуулар менен эмне кылуу керек?

- **Ылаңдуу канаттууларды эч качан жебеңиз.**
- Ылаңдуу канаттууларды **толугу менен жабык жайда** башка малдан алысыраак **кармоо** керек. РВСтин кызматкерлери келип, алардан лабораториялык анализ үчүн үлгү алышы мүмкүн. РВСтин кызматкерлери келгенден же бир күн өткөндөн кийин, канаттууларды ылгоо керек, анткени тирүү канаттуулардан вирус чыга берет да, алардын өлүмгө дуушарлануу коркунучу чоң.
- **Ылгоо:** Чакан чарбаларда бычак колдонуп, башын кесүү аркылуу ылгоону өткөрүүдөн башка ыкма жок болушу мүмкүн. Ден соолугу чың адамдар гана ылгоону өткөрүшү керек. Ошол эле учурда алар ылгоо процессинин башынан аягына чейин, б.а. короону жана колдонгон буюмдардын бардыгын толугу менен тазалаганга чейин маска, көз айнек, мээлей, өтүк ж.б. атайын кийимдерди кийип, сактанууга тийиш. Канды, башка таштандылар сыяктуу эле чогултуп, жок кылуу керек (жогору жакты караңыз). Ылгоонун табигый булактардан (көлмөдөн, кудуктан) алыс өткөрүлүүсү зарыл. Ылаңдуу канаттуулардын жүнү тегерек четке чачылбоосу жана өлтүрүү процесси канаттуулар үчүн жеңил өтүүсү үчүн аларды тез өлтүрүү ылгоо процессинин бир бөлүгүн түзөт.
- **Жок кылуу:** жогору жакты караңыз (өрттөө жана көмүү).

Илдетсиз канаттуулар менен эмне кылуу керек?

- Сырткы түспөлү ылаңсыз көрүнгөн канаттуулар **обочолонгон, жабык, башка малдан алысыраак жайда кармалып** турган мезгилде, аларды өлтүрбөй кое турса болот.
- Эгерде коркунуч чоң болсо, ветеринардык врачтарга жана РВС адистерине лабораториялык анализдин корутундусун күтпөстөн эле, ошол замат ылгоо иштерин жасоо сунуш кылынат.
- Эгерде лабораториялык анализдин натыйжасында канаттуулар тумоосунун бар экендиги аныкталса, ал канаттуулар (эгерде тирүү болсо) ошол замат жогоруда жазылган процедура боюнча ылганышы керек.
- Эгерде канаттуулар же алардын жумурткасы ылаңсыз көрүнсө дагы, аларды фермер эч качан сатпашы же белек катары бербеш керек! Анда фермер өзүн жана башка адамдарды да ылаң жугуу коркунучуна калтырат. Ал башка чарбалардын канаттууларына ылаң жугуу коркунучун алып келет.

Канаттуулар кармалган жайды тазалоо жана дезинфекциялоо

- Вирус ылаң жуккан канаттуулар жүргөн жерде, же байкоо, ылгоо жана аларды жок кылууда колдонулган буюмдарда жана материалдарда сакталышы мүмкүн.
- Целлофан баштыктарды, канаттуулардын жемин, жыгачтан жасалган буюмдарды жана жумурткаларды упаковкалоочу кассеталарды жеңил эле өрттөсө болот. Кыкты компост кылып же көмүп таштаса болот.
- Канаттуулар кармалган кирпичтен же жыгачтан жасалган жайларды **дезинфекциялоочу заттар менен**
ЖУУП ⇔ **ТАЗАЛАП** ⇔ **ЧАЧУУ** керек.
- Канаттуулар жүргөн жерди шыпырып, дезинфекциялоочу заттарды чачуу керек.
- Канаттуулар жүргөн жерлерди жана алар кармалган жайларды дезинфекциялоо үчүн колдонулган эң арзан дезинфекциялоочу зат – бул өчүрүлбөгөн акиташ.

Кошумча кеңештер:

- Канаттуулар кармалган башка чарбага барбаңыз: Сиз аларга вирус алып барышыңыз мүмкүн.
- Башкаларга өз буюмуңузду убактылуу колдонууга бербениз (мисалы, велосипедди, жумуртка салуучу кассеталарды).
- Башкаларга малды, жумуртканы жана кыкты сатпаңыз да, бербениз.
- Чарбадан чыкканда фермер жана анын үй-бүлөсүнүн мүчөлөрү колдорун жууп, бут кийимин жана унаасынын дөңгөлөктөрүн тазалап, дезинфекциялоочу заттан чачуу керек.

Чарбадагы канаттуулардын санын толуктоо мезгили:

- Ылаңдуу канаттууларды жок кылып, бардык материалдарды жана канаттуулар жүргөн жерлерди жууп, тазалап, дезинфекциялоочу заттарды чачаар замат чарбага жаңы канаттууларды алып келүүгө болбойт.
- Биринчи жолку тазалоодон 1-2 жума өткөндөн кийин дагы кошумча тазалоону жана дезинфекциялоону жүргүзүү зарыл.
- Эгерде тазалоо тиешелүү деңгээлде өткөрүлсө, жаңы канаттууларды алып келээрден мурда, жок дегенде, дагы 21 күн күтүү керек. Мал менен контактта болбогондо, көптөгөн вирустар айлана-чөйрөдө 21 күндөн ашык сакталбайт.

<3 жума>				
1-сентябрь	<1 жума>	8-сентябрь	<2 жума>	22- сентябрь
Тазалоо, өрттөө, дезинфекциялоо	➡	2-жолку тазалоо жана дезинфекциялоо	➡	Жаңы канаттууларды алып келүү

13-сүрөт. Канаттуулардын санын толуктоого чейинки кадамдар жана талап кылынуучу убакыт

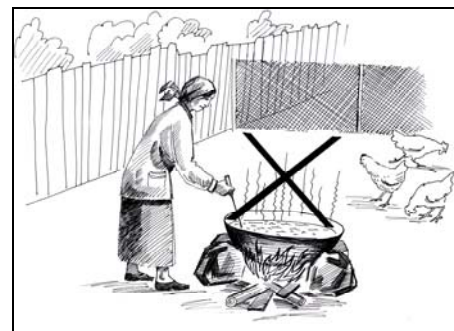
Адамды коргоо

Өлкөдө же областта канаттуулар тумоосу чыккандыгы жөнүндө кабар таралган соң, ар бир адам ошол вирус ага да жугуп калышы ыктымал экендигин билиши керек. Канаттуулар тумоосу, негизинен, канаттуулардын заңы же канаттуулар деми менен аба аркылуу адамга жугат.

Ылаңсыз чарбаларда канаттууларды бир гана адам багышы керек. Ал жашы чоң, дени сак адам болушу керек. **Боюнда бар аялдар жана жаш балдар** канаттуулар менен контакта болбошу керек.

Ушул илдеттен өлгөн канаттуунун этин жебеңиз, анткени тамак-аш даярдап жатканда канаттуулар тумоосун жуктуруп алуу коркунучу бар.

Канаттууларды же анын продукциясын (эт, жумуртка) кармаган сайын, колунуздун самындап жууп турушуңуз керек.

Чала бышырылган этти жебеңиз.

Канаттуулар менен иштөөдө, ветеринардык врачтар, ортомчулар, базардагы сатуучулар, тирүү канаттууларды сатып алган адамдар, канаттуулардын этинен үйдө же ресторандарда тамак жасаган адамдар ж.б. өздөрүн коргошу керек. Алар жок дегенде маска, мүмкүн болушунча мээлей, көз айнек ж.б. кийүү зарыл. Алар колун самындап, тез-тез жууп, кийимин жок дегенде бир күндө бир жолу жууп, бут кийимин тазалап туруу керек.

Ылаң чыккан жердеги канаттуулар же канаттуулардын продукциясы менен контактта болбоо керек. Канаттуулар менен аргасыз контактта боло тургандар – фермерлер жана ветеринардык врачтар ден соолуктарын коргой турган кийим кийүүсү зарыл.

Жергиликтүү медициналык врачтардан жана медсестралардан кеңеш алуу керек.

Канаттуулар, өзгөчө илдетке чалдыккандары менен контакта болуунун натыйжасында, сиздин же үй-бүлөңүздүн мүчөсүнүн бирөөсүнүн эти ысып же дем алышы оорлоп калса, мүмкүн болушунча тезирээк Саламаттыкты сактоо пунктуна кайрылып, доктурга канаттуулар менен иштегениңиз жөнүндө кабарлаңыз.

Ветеринардык врачтар жана Райондук ветеринариялык станция - канаттуулар тумоосуна каршы күрөшүүдөгү негизги өнөктөштөр

Канаттуулар тумоосу менен күрөшүүнүн эң жакшы уюштурулган жолдору: 1) ылаңдын чыгышы боюнча эртерээк кабарлоо, 2) аны менен күрөшүү чараларын дароо баштоо.

Канаттуулар тумоосу менен күрөшүү ар кандай адамдардын (фермерлердин, ветеринардык врачтардын, РВСтин, Ветеринария департаментинин, ветеринардык лабораториянын адистеринин жана доктурларынын) биргелешкен иш-аракеттерди өткөрүүсүн талап кылат. Бул байланыш чынжырында ветеринардык врач эң негизги звенону түзөт, ошондуктан ал фермерлер менен жакшы байланышта болуп, тез чараларды көрүп, РВСтин, ОВДнын адистерине жана айыл өкмөттөрүнүн жетекчилерине түзүлгөн кырдаал жөнүндө маалымдоосу зарыл.

Фермерлер менен ветеринардык врачтардын бирге аракеттенишүүсү – бул чечкиндүү иш, анткени ветеринардык врачтар коомчулук менен тыгыз байланышта кызматташкан, малдын ден соолугун коргоо боюнча жалгыз гана адис болуп саналат. Ошондой өз-ара аракеттенишүүлөр олуттуу илдеттер жөнүндөгү кабарды фермерлерден ветеринардык врачтарга тез жеткирүүдө жана адистер сунуш кылган чараларды өткөрүүдө жардам берет.

Ветеринардык врачтар менен РВСтин адистери фермерге жакшы кеңеш берип, анын үй-бүлөсүнө жана коомчулукка илдетке каршы күрөшүү чараларын ишке ашыруу аркылуу жардам беришет.

Ветеринардык врачтар менен РВСтин адистеринин ортосундагы жакшы өз-ара байланыш илдет жөнүндө кабарды эртерээк таркатууга, ошону менен бирге тиешелүү чараларды тезирээк өткөрүүгө мүмкүндүк берет.

- Ветеринардык врачтар РВСтин адистери менен кызматташууга кызыгышы керек, анткени алар РВСтин техникалык жардам алышы мүмкүн.
- РВСтин адистери атайын кесиптик даярдыкка ээ болбогон практик-ветеринарлар менен кызматташууга кызыгышы керек, себеби бул айыл деңгээлинде болуп жаткан жагдайдан маалымат алуунун бирден бир гана жолу. Андан тышкары, РВСтин адистери оорунун алдын алуу чараларын жана айыл жергесинде илдетке каршы күрөшүү иштерин жүргүзүүдө практик-ветеринарлардын кызматтарын колдонсо болот.

Район деңгээлинде жумушту координациялоо үчүн ветеринардык врачтар, РВСтин адистери менен практик-ветеринарлардын ортосунда чогулуштарды үзгүлтүксүз түрдө өткөргөн пайдалуу болот.